

УДК 327:355.01:551.583

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.4\(60\).296974](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.4(60).296974)

КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА ЄС В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Бучин М. А.,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9087-5123

e-mail: buchyn@ukr.net

У статті досліджено актуальну проблематику – вплив російсько-української війни на зміну клімату та глобальні механізми протидії кліматичним трансформаціям. У рамках конфліктологічного підходу досягнуто мети роботи – здійснено комплексний аналіз політики Європейського Союзу щодо боротьби із зміною клімату на планеті в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Використовуючи загальнонаукові, логічні та емпіричні методи дослідження, розв'язано такі завдання: досліджено вплив російсько-української війни на зміну клімату; проаналізовано наслідки російської агресії проти України для енергетичної безпеки ЄС; розкрито особливості трансформації кліматичної політики Європейського Союзу під впливом повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 14 лютого 2022 р.; з'ясовано проблеми та перспективи нейтралізації негативного впливу російсько-української війни на зміну клімату на планеті.

Стаття характеризується науковою новизною, оскільки в ній вперше було комплексно досліджено кліматичну політику Європейського Союзу в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Результати статті мають практичне значення та можуть використовуватись у навчанні для викладання таких дисциплін, як міжнародні відносини, політологія, екологія, конфліктологія, глобалізація та глобальні проблеми сучасності тощо. Крім того, результати дослідження можуть стати корисними для вдосконалення механізмів протидії зміні клімату; зменшення та подолання негативних кліматичних наслідків російсько-української війни; притягнення агресора до міжнародної відповідальності за вчинення екоциду в Україні.

Ключові слова: Європейський Союз, зміна клімату, кліматична політика, енергетична криза, енергетична безпека, російсько-українська війна, Україна.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації проти України було не лише брутальним порушенням норм міжнародного права, яке призвело до численних руйнувань та жертв серед населення, але мало й вкрай негативні наслідки для зміни клімату. Що важливо, такі негативні кліматичні наслідки, зважаючи на масштабність та характер російсько-української війни, проявляються та матимуть негативний наслідок в майбутньому не лише для навколишнього середовища та клімату нашої держави, але й загрожують глобальному довкіллю та клімату в масштабах планети. Більше того, зважаючи на той факт, що російсько-українська війна триває, а її закінчення та кінцеві наслідки поки що важко спрогнозувати, дослідження впливу російсько-української війни на зміну клімату на планеті є вкрай важливим та актуальним.

Російсько-українська війна змусила міжнародне співтовариство змінювати підходи до глобальної політики протидії зміні клімату на планеті. Це особливо актуально для Європейського Союзу, який, з одного боку, значною мірою є залежним від експорту енергетичних ресурсів з Російської Федерації, а, з іншого боку, є флагоманом у сфері протидії глобальним кліматичним змінам на планеті. Відтак від того, якою буде кліматична політика ЄС в умовах повномасштабної російсько-української війни, значною мірою залежатиме кліматичне майбутнє нашої планети загалом, та України – зокрема. Це зумовило наш вибір згаданої проблематики для проведення комплексного міждисциплінарного дослідження.

© Бучин М. А.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Проблематика трансформації кліматичної політики Європейського Союзу під впливом повномасштабної російсько-української війни є мало вивченою в науковій літературі, зважаючи на сучасний характер об'єкта дослідження. Водночас окремі аспекти проблематики знайшли відображення в аналітичних матеріалах, звітах та новинах щодо дій ЄС у контексті зміни клімату. Відтак, окремі проблеми кліматичної політики Європейського Союзу в умовах російсько-української війни стали предметом уваги таких вітчизняних і зарубіжних експертів та аналітиків, як С. Брайлян, О. Суходоля, І. Штогрін, Р. Фалкнер, С. Найт, С. Наджент, Л. Паддісон та ін. Проте відсутність комплексного наукового дослідження трансформації кліматичної політики ЄС в умовах повномасштабної російсько-української війни вимагає більш ґрунтовної уваги до цієї проблематики.

Мета публікації – здійснити дослідження кліматичної політики Європейського Союзу в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Як вже було сказано, Європейський Союз завжди був лідером у питанні боротьби із зміною клімату на планеті, своїм особистим прикладом демонструючи важливість протидії кліматичним змінам та надихаючи інші країни на інтенсифікацію своєї кліматичної політики. Зокрема для досягнення цілей Паризької кліматичної угоди, підписаної у 2015 р., ЄС наприкінці 2019 р. затвердив Європейський зелений курс, що став дорожньою картою руху Євросоюзу до кліматичної нейтральності, яка мала бути досягнута до 2050 р. Європейський зелений курс передбачає ефективне використання ресурсів, відновлення біологічного різноманіття та трансформацію всіх сфер економіки (Європейський, 2023).

Також Єврокомісією був затверджений пакет законодавчих ініціатив під назвою «Fit for 55», який передбачає низку заходів щодо протидії глобальній зміні клімату:

- збільшення у 2 рази частки альтернативної енергетики в енергоспоживанні;
- посилення вимог до енергоефективності;
- зменшення викидів транспортом;
- запровадження так званого «податку на вуглець» (додаткове оподаткування імпортованого в ЄС товару через менші кліматично нейтральні вимоги до нього у країнах-виробниках);
- скорочення рівня споживання води;
- контроль за прісними водоймами;
- запровадження стійкого управління земельними ресурсами тощо (Штогрін, 2021).

Водночас повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. поставило під загрозу амбітні плани Європейського Союзу. У цьому контексті варто наголосити, що російська війна проти України не була спричинена кліматичними змінами. Проте країни Європейського Союзу зробили себе енергетично залежними від Росії, активно купуючи в останньої енергетичні ресурси. Це давало змогу російському диктатору шантажувати ЄС, а також отримувати надприбутки від продажу енергоресурсів. Згодом значна частина отриманих у такий спосіб коштів йшла на озброєння та підготовку до російського вторгнення в Україну (Брайлян, 2023).

У цьому контексті також варто зазначити, що це може свідчити про несумлінне дотримання ЄС взятих на себе зобов'язань щодо зменшення викидів парникових газів, розвитку альтернативної енергетики, а відтак – опосередковане фінансування війни в Україні. У такий спосіб Росія також впродовж тривалого часу формувала не тільки економічні важелі для агресії проти України, використовуючи енергетичну залежність Європи, але й створила сприятливе політичне середовище для російсько-української війни (Брайлян, 2023).

Таке свідоме потрапляння країн ЄС в енергетичну залежність від Росії було, на думку дослідників, спричинене як економічними, так і політичними чинниками. З економічної точки зору дешеве та відносно надійне постачання енергетичних ресурсів з Росії до ЄС було важливою складовою успішного розвитку орієнтованої на експорт європейської промисловості. У політичному сенсі домінувала думка, що розвиток взаємовигідних комерційних відносин з Росією буде чинником, який сприятиме формуванню стабільних російсько-європейських відносин в майбутньому та матиме «заспокійливий» вплив на Росію, зменшуючи її агресивну політику (Falkner, 2023).

При цьому дослідники справедливо відзначають, що у ЄС вже давно були підстави змінити свою політику та зменшити залежність від Росії. Адже остання вже тривалий час використовувала свій енергетичний вплив в Європі як зброю, починаючи з газових воєн 2006 р. та 2009 р. в Україні. Також не стали засторогою для ЄС і події 2014 р. в Україні, в результаті яких відбулася анексія Криму та окупація частини Донбасу. Проте реакцією ЄС на ці агресивні події стала згода на будівництво Північного потоку-2. Більше того, після російської агресії 2014 р. в Україні енергетична залежність ЄС від Росії тільки зростає. До прикладу, у 2014 р. країни ЄС імпортували з Росії 36 % природного газу, а у 2018 р. – вже 42% (Falkner, 2023).

Також у 2021 р. Росія почала обмежувати поставки природного газу в ЄС, що відбувалося всупереч наявним довгостроковим контактам. Після повномасштабного вторгнення ця політика стала ще інтенсивнішою. На думку Ж. Бореля, високого представника ЄС з питань закордонних справ

і політики безпеки, В. Путін мав надію на те, що така політика у поєднанні з енергетичною залежністю ЄС дасть йому змогу розділити ЄС та створити перешкоди для допомоги Україні (Borrell, 2023).

Варто зазначити, що згадана вище політика російського диктатора була значною мірою ефективною та спровокувала доволі серйозну енергетичну кризу в ЄС. Як результат, відбулося різке зростання цін на природний газ. До прикладу, якщо у 2020 р. на голландському слотовому ринку природний газ коштував 20 євро за МВт-годину, то у 2022 р. вартість сягнула 300 євро за МВт-годину. Це, у свою чергу, спричинило серйозні економічні та соціальні проблеми в ЄС (Borrell, 2023). Як бачимо, завдяки російському енергетичному тиску та шантажу відбулося зростання цін на природний газ у 15 разів.

Експерти відзначають, що у цей час ЄС опинився у складній ситуації, і пов'язано це було не тільки із описаними вище подіями, але й із складністю вибору та прийняття рішень. Адже, з одного боку, протидія російській агресії та послаблення енергетичної залежності від держави-агресора лише посилювали б наявні проблеми. З іншого боку, не роблячи таких дій, ЄС сприяв би посиленню Росії та опосередковано фінансував би війну. Як підтвердження, можна навести такі цифри: за перших пів року повномасштабної війни Росія одержала від експорту енергоресурсів 158 мільярдів євро доходів, з яких більше половини було отримано від ЄС (85 мільярдів євро). ЄС вибрав перший шлях (протидію агресії та подолання енергетичної залежності від Росії). Проте ситуація вимагала термінових рішень. А також збереження попередніх цілей – досягнути кліматичної нейтральності (Falkner, 2023).

Відтак у відповідь на російську агресію вже на початку березня лідери Європейського Союзу в Парижі прийняли декларацію, в якій домовилися спільно працювати над зменшенням власної енергетичної залежності від Росії. А вже у травні 2022 р. Європейською Комісією був представлений комплексний план щодо вирішення енергетичної кризи, спричиненої російсько-українською війною, під назвою REPowerEU. У своєму зверненні Європейська Комісія також відзначила, що запропонований план здійснюється із метою забезпечення чистого енергетичного переходу та зменшення залежності від російських енергоресурсів (Суходоля, 2022).

Європейська комісія, репрезентуючи план енергетичної трансформації, наголосила на низці важливих деталей, а саме: реалізація плану передбачає структурну трансформацію всієї енергетичної галузі Європейського Союзу; для досягнення поставлених цілей необхідна ефективна взаємодія та координація зусиль всіх суб'єктів, задіяних у енергетичному секторі; важливим є формування спільної енергетичної дипломатії.

Дослідники, аналізуючи план Європейського Союзу REPowerEU, зазначають, що його затвердження підтвердило прихильність лідерів ЄС до попередніх амбітних цілей – досягнути кліматичної нейтральності та енергетичної безпеки. Водночас реалізація плану є складною, вимагає як значного часу, такі і масштабних інвестицій, а також спільних зусиль всіх країн-членів, бізнесу та громадянського суспільства (Суходоля, 2022).

Відтак змістовно план REPowerEU передбачає реалізацію вже наявних та затверджених у період до повномасштабного вторгнення цілей, а також визначає додаткові пріоритети, а саме:

- збереження та ефективне використання енергії;
- диверсифікацію джерел постачання енергетичних ресурсів;
- відмову від використання викопного палива та інтенсифікацію чистого енергетичного переходу;
- ефективне поєднання реформ та інвестиційної політики (Суходоля, 2022).

Для забезпечення енергетичної незалежності від Росії, Європейський Союз у серпні 2022 р. наклав ембарго на імпорт російського вугілля, а в грудні 2022 р. запровадив обмеження ціни на експорт російської нафти з метою зменшення доходів агресора від продажу енергетичних ресурсів. Крім того, для компенсації імпорту російського природного газу було збільшено імпорт зрідженого природного газу, а також здійснено заходи із зменшення витрат енергії (Borrell, 2023).

У тих складних умовах, в яких опинився енергетичний сектор ЄС, виникли серйозні побоювання щодо того, чи зможе ЄС залишатися лідером, який продовжуватиме очолювати міжнародну спільноту на шляху протидії змін клімату. Слід сказати, що на початкових етапах російсько-української війни такі побоювання не були безпідставними. Адже незважаючи на згадані вище плани поєднати шлях до енергетичної незалежності від Росії з досягненням кліматичної нейтральності, ЄС був змушений для компенсації високих цін та енергоресурси частково відходити від кліматично дружньої політики. Відтак, у першій половині 2022 р. країни ЄС збільшили поставки з інших країн вугілля (яке є вкрай шкідливим у контексті зміни клімату), прийняв рішення відновлювати чи продовжувати роботу власних вугільних та атомних електростанцій. Це у підсумку призвело до зростання викидів в атмосферу парникових газів (Falkner, 2023).

З іншого боку, ЄС почав активно будувати термінали для транспортування зрідженого природного газу, з метою диверсифікації постачання енергетичних ресурсів, укладати нові контракти на постачання нафти та газу, розвивати альтернативну енергетику. Крім того, зважаючи на зростання

ціни на газ, європейці самі почали проявляти ініціативу та зменшувати рівень використання природного газу для опалення. Цій ініціативі також посприяла тепла зима 2022-2023 рр. Як наслідок, споживання в Європейському Союзі природного газу, не пов'язаного з використанням електроенергії, зменшилося на 17% у порівнянні з попереднім роком. З іншого боку, кількість нових сонячних батарей у 2022 р. у країнах ЄС збільшилася майже на 50% у порівнянні з 2021 р. (Nugent, 2023).

Як результат, на зміну тенденції до збільшення кількості викидів в атмосферу парникових газів, яка спостерігалася на початку повномасштабної російсько-української війни, прийшла тенденція до зниження таких викидів. Відтак сумарно за 2022 р. парникові викиди з боку країн ЄС зменшилися на 2,5%. Тому дослідники стверджують, що пошук енергетичної незалежності від Росії не зруйнував наміри та перспективи кліматично нейтрального переходу ЄС у майбутньому (Falkner, 2023).

Про перспективи збереження ЄС кліматичного лідерства свідчать і результати проведеного у серпні 2022 р. Європейським інвестиційним банком щорічного опитування, відповідно до якого 66% жителів ЄС вважають, що найкращим виходом з енергетичної кризи має стати зелений перехід. При цьому пріоритетом уряду повинне стати, на думку 47% респондентів, розвиток відновлювальних джерел енергії. Крім того, 84% європейців підтримують скорочення рівня споживання енергії (Knight, 2022).

Ще одним потенційно позитивним наслідком впливу російської агресії проти України стало переосмислення енергетичної безпеки та переорієнтація країн ЄС (як і багатьох держав світу загалом) на використання відновлювальної енергетики. Це потенційно не тільки позитивно впливатиме на зміну клімату, енергетичну безпеку та залежність Європи від російських енергетичних ресурсів, але й у підсумку зменшуватиме можливості для російської влади здійснювати агресивну зовнішню політику (Paddison, 2023).

Відтак ЄС вдалося, завдяки швидкій та консолідованій політиці, значною мірою подолати енергетичну кризу, спричинену російсько-українською війною. Імпорт нафти та вугілля з Росії до ЄС вправ практично до нуля, також суттєво зменшився імпорт російського природного газу. За твердженням дослідників, станом на сьогодні Росія близька до втрати свого енергетичного контролю над Європою. Проте енергетична незалежність ЄС від Росії далася нелегкою ціною, хоча і відбулася швидше, ніж прогнозувалося. І станом на сьогодні зарано стверджувати, що ЄС переміг в енергетичній битві з Росією, хоча суттєво просунувся на шляху до перемоги. Однак із настанням зимового періоду енергетична криза в ЄС може знову посилитися (Falkner, 2023).

Підсумовуючи, варто сказати, що ЄС зумів значною мірою подолати спричинену російсько-українською війною енергетичну кризу. А наявні виклики та загрози енергетичній безпеці за раціонального та послідовного підходу можуть стати поштовхом для зміни кліматичної парадигми та кліматичної політики ЄС, що потенційно матиме позитивний вплив на зміну клімату на планеті. Водночас перспективи реалізації кліматичної політики ЄС та досягнення кліматичної політики значною мірою визначатимуться характером та часовими рамками завершення російсько-української війни. Відтак цей аспект проблематики залишається невідомим, вимагає додаткової уваги та може стати перспективним напрямком наших подальших наукових досліджень.

Buchyn M. EU climate policy in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war

The article examines the topical issue – the impact of the Russian-Ukrainian war on climate change and global mechanisms of fight against climate transformations. Within the framework of the conflict approach, the goal of the work was achieved – a comprehensive analysis of the policy of the European Union to fight against climate change on the planet in the conditions of a full-scale war of the Russian Federation against Ukraine was carried out. Using general scientific, logical and empirical research methods, the following tasks were solved: the influence of the Russian-Ukrainian war on climate change was investigated; the consequences of Russian aggression against Ukraine for EU energy security were analyzed; the peculiarities of the transformation of the climate policy of the European Union under the influence of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine on February 14, 2022 were revealed; the problems and prospects of neutralizing the negative impact of the Russian-Ukrainian war on climate change on the planet were clarified.

The article is characterized by scientific novelty, as it was the first comprehensive study of the climate policy of the European Union under the conditions of a full-scale Russian invasion in Ukraine. The results of the article are of practical importance and can be used in education for teaching such disciplines as international relations, political science, ecology, conflict science, globalization and modern global problems, etc. In addition, the results of the study can be useful for improving the mechanisms of fight against climate change; reducing and overcoming the negative climatic consequences of the Russian-Ukrainian war; bringing the aggressor to international responsibility for committing ecocide in Ukraine.

Key words: European Union, climate change, climate policy, energy crisis, energy security, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

Література:

1. Браїлян Є. Чи становлять кліматичні зміни загрозу національній безпеці. *АрміяInform*. 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/25/chy-stanovlyat-klimatychni-zminy-zagrozu-naczionalnij-bezpeczi/>
2. Європейський зелений курс. *Екодія*. 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>
3. Суходоля О. Європейський план подолання залежності від російських енергоносіїв. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/yevropeyskyu-plan-podolannya-zalezhnosti-vid-rosiyskykh>
4. Шторгін І. Урагани, повені, засухи, пожежі: як ЄС та США реагують на зміни клімату? *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-yees-ta-ssha-reahuyut-na-zminy-klimatu/31452367.html>
5. Borrell J. A year of war and energy and climate crises. *The European External Action Service (EEAS)*. 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/year-war-and-energy-and-climate-crises_en
6. Falkner R. Weaponised Energy and Climate Change: Assessing Europe's Response to the Ukraine War. *LSE Public Policy Review*. 2023. URL: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.78>
7. Knight C. Crisis to spur green transition. *European Investment Bank*. 2022. URL: <https://www.eib.org/en/stories/ukraine-war-energy-climate>
8. Nugent C. The Unexpected Climate Impact of Russia's War in Ukraine. *Time*. 2023. URL: <https://time.com/6257491/russia-ukraine-war-climate-impact/>
9. Paddison L. Russia's war in Ukraine is undermining global efforts to tackle the climate crisis, new report finds. *CNN*. 2023. URL: <https://edition.cnn.com/2023/06/07/europe/ukraine-war-climate-change-impact-intl/index.html>

References:

1. Brailian, Ye. (2023). Chy stanovliat klimatychni zminy zahrozu natsionalnii bezpetsi [Does climate change pose a threat to national security]. *ArmiiInform*. Retrieved from: <https://armyinform.com.ua/2023/04/25/chy-stanovlyat-klimatychni-zminy-zagrozu-naczionalnij-bezpeczi/>
2. Yevropeyskyi zelenyi kurs [European Green Deal]. (2023). *Ekodiia*. Retrieved from: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>
3. Sukhodolia, O. (2022). Yevropeyskyi plan podolannya zalezhnosti vid rosiyskykh enerhonosiiv [European plan to overcome dependence on Russian energy carriers]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/yevropeyskyu-plan-podolannya-zalezhnosti-vid-rosiyskykh>
4. Shtohrin, I. (2021). Urahany, poveni, zasukhy, pozhezhi: yak YeS ta SShA reahuiut na zminy klimatu? [Hurricanes, floods, droughts, fires: how are the EU and the US responding to climate change?]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-yees-ta-ssha-reahuyut-na-zminy-klimatu/31452367.html>
5. Borrell, J. (2023). A year of war and energy and climate crises. *The European External Action Service (EEAS)*. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/year-war-and-energy-and-climate-crises_en
6. Falkner, R. (2023). Weaponised Energy and Climate Change: Assessing Europe's Response to the Ukraine War. *LSE Public Policy Review*. Retrieved from: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.78>
7. Knight, C. (2022). Crisis to spur green transition. *European Investment Bank*. Retrieved from: <https://www.eib.org/en/stories/ukraine-war-energy-climate>
8. Nugent, C. (2023). The Unexpected Climate Impact of Russia's War in Ukraine. *Time*. Retrieved from: <https://time.com/6257491/russia-ukraine-war-climate-impact/>
9. Paddison, L. (2023). Russia's war in Ukraine is undermining global efforts to tackle the climate crisis, new report finds. *CNN*. Retrieved from: <https://edition.cnn.com/2023/06/07/europe/ukraine-war-climate-change-impact-intl/index.html>

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023

Стаття рекомендована до друку 03.11.2023